

DE GROTE OORLOG VAN MARTINUS

Patricia De Landtsheer

1.

Antwerpen 1943

Martinus klemt de voedselbonnen stevig tussen duim en wijsvinger. Deze maatregel werd vanaf het begin van de oorlog ingevoerd.

Wat duurt het wachten lang om aan een beetje eten te geraken, denkt hij. Beurtelings wipt hij van het ene op het andere been. Hij steekt zijn spichtige kop buiten de rij en telt. Nog tien mensen! Kan het nu echt niet wat vlugger? Hij kijkt naar zijn moeder. Haar ogen manen hem aan om rustig te blijven. Rond haar mond ligt een verbeterd trek. Haar ogen zijn dof, bijna zonder uitdrukking. Haar mooie, blonde haar heeft een vale kleur. Hier en daar loopt er zelfs wat grijs door.

Sinds de oorlog is uitgebroken, is moeder erg veranderd. Op korte tijd is ze plots veel ouder geworden. Gisteren nog heeft ze Martinus verteld dat ze zich grote zorgen maakt over het werk dat vader verricht. In de fabriek draait alles op halve toeren. Verschillende mensen werden al ontslagen. Met de dag wordt het moeilijker om de eindjes aan elkaar te knopen. Het is weken geleden dat Martinus nog een lapje vlees heeft geproefd. Hij kan zich nauwelijks de geur ervan herinneren.

Nu hij aan dit alles zo sterk moet denken, voelt hij hoe zijn maag knort. Het water loopt hem in de mond nu hij aan het stukje gebraden vlees denkt dat waarschijnlijk ook vandaag niet op zijn bord zal liggen.

Angstvallig houdt hij de toonbank in het oog, waarop nog slechts vier lapjes spek en wat eieren liggen. Hij hoopt vurig dat de dames niets van dit alles lusten, zodat er tenminste iets voor hem en zijn moeder zal overblijven, maar het tegendeel is waar. Nu het moeders beurt is, blijven er enkel nog drie eieren over.

Teleurgesteld kijkt Martinus naar zijn moeder. Ze zullen het hiermee moeten stellen. Ze koopt een pakje beschuit en honderd gram reuzel. Daarmee is de kous af. Er is trouwens niet genoeg geld om meer te kopen.

Martinus voelt woede in zich opkomen. Zo gaat het bijna elke dag. Uren staan de mensen in de rij om tenslotte te horen te krijgen dat er weer eens niet genoeg is. Er is trouwens nooit genoeg, want de Duitsers eisen alles op. En als je hierover een mening hebt, is het nog altijd best je mond te houden want voor een kleinigheid word je opgepakt om naar een onbekende bestemming te worden afgevoerd.

De rillingen lopen Martinus over de rug als hij aan de gesprekken met zijn vriend Hans denkt. Meestal gaat het over mensen die op transport worden gezet. Bejaarden, zelfs kinderen worden in treinen weggevoerd. Hans beweert dat het niet om gewone treinen gaat, maar om goederenwagons waar ze in worden gepropt. Soms rijden de treinen verschillende dagen zonder ook maar één keer te stoppen.

Martinus begrijpt het allemaal niet zo best. Hij vraagt zich af waar die treinen naartoe gaan, of je terugkomt of ter plaatse daar blijft? Niemand kan hem hierop een antwoord geven. Ook zijn beste vriend Hans niet. Hij wordt er alleen maar kregelig van.

Wat Martinus zich ook afvraagt, is hoe je naar het toilet gaat als je in zo'n trein zit, of wat er gebeurt als je onwel wordt. Dergelijke dingen gebeuren nu eenmaal als je een hele tijd aan een stuk moet reizen. Van wie Hans dat

allemaal te weten is gekomen, weet Martinus niet, maar griezelig en angstaanjagend is het wel.

Nu hij over dit alles nadenkt, herbegint de vertrouwde pijn bij zijn slapen, eerst licht, daarna heviger. In zijn hoofd begint het te hameren, waardoor het licht vertroebelt en hij alles niet zo duidelijk meer ziet.

Misschien is het beter niet meer zoveel na te denken. Misschien moet hij zich maar met zijn studie bezig houden. Maar waartoe dienen studies eigenlijk in een tijd als deze? Er is geen toekomst. Alles ligt stuk geschoten. Verschillende wijken van de stad zijn weggeveegd, alsof ze nooit hebben bestaan. Wie weet of er nog een tijd komt dat ze heropgebouwd zullen worden.

Martinus en zijn moeder verlaten de Merwolstraat. Haastig steken ze het plein over. Hoe vlugger ze weer thuis zijn, hoe beter. Er kan van alles gebeuren.

Een eindje verderop bemerken ze een groep mensen. Martinus vraagt zich af wat het te betekenen heeft, want reeds van bij het begin van de oorlog is het verboden samen te scholen, te betogen of te staken. Daar staan erge straffen op.

‘Laten we gaan kijken wat er aan de hand is,’ stelt hij voor.

Moeder trekt hem nijdig mee. ‘Geen sprake van. Er valt niets te bekijken. We moeten vlug naar huis.’

Haar woorden zijn nog niet koud of een paar meters van hen verwijderd stopt een wagen met piepende remmen. Vier gewapende mannen springen op de straat.

‘Halt, nicht weiter!’ schreeuwen ze. ‘Iedereen tegen de muur en geen beweging!’

Dergelijke razzia’s zijn in de stad al meer gebeurd, maar het is de eerste keer dat Martinus het van zo dichtbij meemaakt.

De grootste van de vier bekijkt hem doordringend. Wurgend grijpt de angst naar Martinus' keel. Het prikt in zijn hals. Hij ademt moeilijk.

'Wat heb jij daar?' snauwt de man. Hij wijst naar de bruine papieren zak, die Martinus tussen zijn vingers geklemd houdt.

'Niets meneer,' hakkelt hij.

'Niets, niets, dat zeggen ze allemaal. Vooruit geef hier!'

De man grist de zak uit Martinus' hand en strooit de inhoud over de straatstenen uit. De eieren spatten stuk. Het pak beschuit en de reuzel worden vertrapt.

Er komt wat eigeel op de broek van de man terecht. Zijn gezicht vertrekt in een grijns.

'Kijk eens wat je gedaan hebt!' brult hij.

'Het is toch niet mijn schuld dat u de eieren stuk gooit,' roept Martinus verontwaardigd. Woede laait opeens hoog in hem op. Hij weet dat de Gestapo geen tegenspraak duldt. Waarschijnlijk zullen er nu wel verschrikkelijke dingen gebeuren. Maar het kan hem niets schelen. Wat denkt die blaaskaak wel!'

'Besef jij wel wat je doet, kereltje?' tiert de man, die nu heel dicht bij Martinus staat, hem ruw bij zijn oor neemt en hem tegen de muur duwt. 'Een grote mond kun je wel opzetten, hé. Spreek op, wie was er nog bij je?'

'Niemand!' houdt Martinus met een van pijn verwrongen gezicht vol. Het is maar beter niet te veel verzet te bieden. Hij voelt dat hij te ver is gegaan. Het is roekeloos en onoverdacht geweest zich tegen deze grote, ruige man te verzetten. Misschien brengt hij hierdoor zijn moeder in gevaar.

'Niemand dus! Was er geen vrouw bij je?' vraagt de man tergend langzaam.

'Nee, niemand!'

Moeder staat enkele meters van hem verwijderd. Er blinken tranen in haar ogen. Ze doet enkele passen naar voor en komt naast hem staan.

‘Dit is mijn zoon,’ zegt ze rustig. ‘Laat hem alsjeblieft met rust, hij heeft niets misdaan.’

De man bekijkt haar met geniepige ogen. ‘Hij heeft gelogen. Hij heeft gezegd dat hij alleen was. Eigenlijk zou ik jullie beiden moeten straffen.’

‘Neem mij dan alleen, maar laat hem gaan,’ smeekt moeder. Ze legt beschermend een arm rond Martinus’ schouders.

De man aarzelt. Zijn donkere ogen zwerven onderzoekend over moeders gezicht. ‘Vooruit, maak dat jullie weggkomen en laat het niet meer gebeuren,’ buldert hij. Ze haasten zich uit de mensenmenigte weg.

Verschillende mannen, vrouwen en kinderen staan nog steeds met hun handen op het hoofd tegen de muur. Ze worden door de mannen ondervraagd. Ze moeten hun papieren tonen. Een vrouw en een bejaarde man worden uit de groep verwijderd. Een meisje dat wat verderop staat, kijkt vluchtig in de richting van Martinus. Twee treurige ogen ontmoeten de zijne. Hij heeft haar weleens gezien op weg naar school, maar nooit verder aandacht aan haar geschonken. Nu wordt hij opeens aangetrokken door de weemoedige blik, die in haar ogen ligt. Ze doen hem aan iets denken. Waar heeft hij zoiets nog gezien? Een warm, zoet gevoel dringt in zijn lichaam.

Het meisje verschuilt zich zoveel mogelijk achter een breedgeschouderde man. De oude man en de vrouw worden in de wagen geduwd. De auto verdwijnt om de hoek van de straat. Martinus zoekt het meisje, maar ze is plots verdwenen.

‘Het zijn waarschijnlijk joden,’ fluistert moeder terwijl ze snel verder lopen. Pas wanneer ze een andere straat inslaan, blijven ze even staan om op adem te komen.

‘Jongen, ik denk dat we aan iets vreselijks ontsnapt zijn,’ hijgt moeder. Met haar zakdoek wist ze het zweet van haar voorhoofd.

‘Wat is er toch met de joden?’ vraagt Martinus.

‘Ach jongen, wat zal ik daar op antwoorden. De joden worden door Hitler vervolgd. Al van toen de oorlog begon is die vervolging aan de gang, en het wordt met de dag erger. Heb je nog niet opgemerkt hoeveel er de laatste dagen werden opgepakt? Opeens verdwijnen ze en komen niet meer terug. Men zegt dat ze naar werkkampen worden gestuurd.’

Martinus luistert aandachtig naar moeders woorden. Hij zegt echter niets over wat Hans hem onlangs vertelde over het selecteren van mensen, nadien het deporteren en nog later de executies.

Eigenlijk heeft hij er nooit bij stilgestaan wat er met die mensen gebeurt. Zelfs over dat verplicht dragen van die gele ster zodat ze herkend kunnen worden, heeft hij nooit echt nagedacht. Maar het is logisch dat de nazi's hen daardoor beter kunnen selecteren. Nu valt het hem op dat ze veel minder dan vroeger over de straat lopen.

Selectie. Deportatie. Executie. Het zijn woorden die Hans hem heeft toegefluisterd. Woorden waar hij 's nachts van droomt en die hem beangstigen. Natuurlijk weet hij wat ze betekenen. Hij heeft ze verschillende keren opgezocht in het woordenboek, bijna om zichzelf te overtuigen dat er iets anders mee bedoeld wordt dan dat wat de eigenlijke omschrijving is. Hij weet ook dat hij zichzelf zand in de ogen strooit wanneer hij bij deze vreselijke woorden andere betekenissen verzint. Hij beseft maar al te goed dat hij zichzelf bedriegt, maar hij kan er niets aan doen. Het overheerst hem en drukt hem neer, zodat hij soms geen adem krijgt en hij het gevoel heeft te zullen stikken.

Onverwachts moet hij weer aan het meisje denken. Ze ziet er niet echt anders uit dan hij en Hans en al de anderen in de klas, maar toch zijn er verschillen. Komt het door de weemoedige blik die in haar ogen lag, of door de schichtige bewegingen die ze maakte dat hij dit denkt? Misschien is ze ook een Jodin, maar waarom draagt ze dan geen Jodenster op haar jas. Of heeft hij dat niet opgemerkt?

Het is of hij nu pas beseft dat er op zijn school ook af en toe kinderen verdwijnen. Opeens zijn ze er niet meer en niemand weet daarna nog iets van ze af. Vreemd is dat.

Hij herinnert zich het gesprek dat hij onlangs met zijn vader had. Vader vertelde dat er eind 1940 reeds speciale wetten werden uitgevaardigd voor de joden waardoor ze het verbod kregen nog langer bestuursfuncties te bekleden, rechtspraak uit te oefenen of te onderwijzen in openbare scholen of universiteiten. Ze werden zelfs uit hun huidige functie verwijderd als ze met de Belgische bevolking in aanraking kwamen. Journalistiek en radio werden volledig afgeschaft. Het ging zelfs zo ver dat ze nergens meer inkopen konden doen. Enkel in de voor hen bestemde winkels, die aan nog strengere voorwaarden werden onderworpen, konden ze nog terecht. Maar omdat de nazi's bijna alles voor zich opeisten, bleef er voor hen ook daar niets meer over, had zijn vader gezegd.

'Hebben de joden Hitler iets misdaan, moeder?' vraagt Martinus.

'Welnee jongen, maar Hitler is een fascist, een dictator. Hij wil de wereld veroveren. Hij wil macht. Waarom hij precies deze mensen verafschuwt en hen wil uitroeien, weet ik niet. Men brengt joden wel eens in verband met rijkdom, wijsheid, kunst en cultuur. Misschien wil hij daar juist zijn macht vergroten. Denk maar aan de diamanthandel, die in ons land zo bloeiend is. Joden zijn ook echte vorsers. Ze geven niet vlug op. Een juist antwoord op je vraag kan ik je echter niet geven. Ik ken de joden niet. Ik weet dat er heel

wat in onze stad wonen, maar ik weet ook dat er sinds het uitbreken van de oorlog al heel wat verdwenen zijn. Bij dit alles zal wel een flinke scheut politiek gemoeid zijn, zoals altijd trouwens. En als men daarmee begint loopt het meestal fout.’

Martinus luistert aandachtig naar de woorden van zijn moeder. Zo ver heeft hij nooit gedacht.

‘We hadden het kunnen weten,’ gaat ze verder, ‘de woelige jaren dertig, de veelvuldige stakingen, de werkloosheid, het stelselmatig bezetten van al die landen, wetten die aan het ongelooflijke grenzen, de valse beloften, de vervolging van bepaalde rassen om etnische of religieuze redenen. Ik weet niet wat ik ervan moet denken. Veel baat hebben we in ieder geval nog niet gehad bij al de beloften die Hitler ons al heeft gedaan. Ik tracht me er zo weinig mogelijk mee te bemoeien. Het is niet goed in een stinkende pot te roeren, want meestal begint hij dan nog harder te stinken.’

Ze zwijgt abrupt en kijkt hem met vermoeide ogen aan. ‘Wat spijt het me ontzettend dat jij deze oorlog moet meemaken. Die duistere toekomst, de honger en de armoede. Het doet me allemaal zoveel pijn.’

‘Daar heb jij toch geen schuld aan. En zo arm zijn we nu ook weer niet,’ zegt Martinus.

‘Het gaat helemaal niet over arm of rijk, jongen. Het is alleen... ik heb iets anders voor je gedroomd.’ Haar stem trilt. Hij voelt haar magere vingers zijn arm omknellen. De warmte ervan dringt door zijn te klein geworden jas.

‘Als je Hitlers regime niet aanvaardt, word je doodgewoon in de gevangenis gestopt, of erger, je wordt op transport gezet, zoals men dat noemt. Ik hoop dat je nooit onvoorzichtig zult zijn en je voor bepaalde dingen zult laten gebruiken.’

Haar woorden klinken hard en koud in de nu verlaten straat.

‘Hoe bedoel je, moeder?’

Ze aarzelt en kijkt schichtig om zich heen. ‘Laat je nooit meesleuren in bepaalde toestanden. Ik weet dat je de nazi’s verafschuwt.’

‘Verafschuwen, zeg je, ik haat ze!’

‘Haten is een groot woord, jongen. Wat betekent haat trouwens? Net als onze jongens die opgeroepen zijn om hun land te verdedigen, moeten de Duitse soldaten gehoorzamen aan het gezag. Doen ze dit niet, dan worden ze gevangen genomen en omgebracht. Duitsland leeft momenteel onder een dictatuur, en wat voor een! Die Hitler heeft een vreemde kronkel in zijn hersens, die weleens tot algehele vernietiging zou kunnen leiden.’ Moeder windt zich zichtbaar op. Haar gezicht is helemaal rood aangelopen en in haar ogen brandt een koortsig licht.

‘Laat hij zichzelf dan maar in de eerste plaats vernietigen!’ sist Martinus tussen zijn tanden.

‘Wees toch vooral voorzichtig, jongen.’ Moeder heeft opeens weer die verbeterde trek om haar lippen.

‘Het zal niet gemakkelijk zijn, maar ik zal mijn best doen.’

Ze stappen verder. Martinus kijkt nog eens om, maar er is niemand meer. De straat is leeg. De mannen zijn verdwenen. Nooit zal hij de onheilspellende blik in de ogen van de Gestapoman vergeten.